

DOI: http://dx.doi.org/10.12775/AUNC_PED.2025.002

Dorota Ruszkiewicz

Instytut Pedagogiki

Akademia Piotrkowska w Piotrkowie Trybunalskim

ORCID: 0000-0001-5687-3749

email: dorota.ruszkiewicz@apt.edu.pl

TYP MAŁŻEŃSTWA/ZWIĄZKU PARTNERSKIEGO I MODEL RODZINY PROKREACYJNEJ PREFEROWANY PRZEZ MŁODYCH DOROSŁYCH

Type of Marriage/Partnership and Reproductive Family Model Preferred by Young Adults

Streszczenie

Artykuł jest poświęcony preferencjom młodych dorosłych dotyczącym typu małżeństwa/związku partnerskiego, jaki chcą zawrzeć w przyszłości, oraz modelu rodziny prokreacyjnej. Celem teoretyczno-poznawczym badań było poznanie oczekiwań młodych dorosłych wobec typu małżeństwa/związku partnerskiego, jaki chcą stworzyć w przyszłości, oraz modelu rodziny prokreacyjnej. Z kolei celem praktycznym było wskazanie na propozycje pedagogiczne dla wychowawców. W postępowaniu badawczym zwrócono uwagę na następujące kwestie: oczekiwany typ małżeństwa/związku partnerskiego ze względu na dobór małżonków/partnerów; oczekiwany typ małżeństwa ze względu na miejsce zamieszkania małżonków po ślubie; oczekiwany model rodziny. Badaniami objęto 190 osób w okresie wczesnej dorosłości, tj. w wieku 18–19 lat. W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego i techniką ankiety. Wyniki badań dowiodły, że najwięcej respondentów było

zwolennikami homogamii edukacyjnej między małżonkami bądź partnerami. Chcieliby również, aby między nimi a małżonkiem/partnerem występowała niewielka różnica wieku. Zdecydowana większość badanych kobiet i mężczyzn chciałaby w przyszłości stworzyć małżeństwo neolokalne. Najwięcej reprezentantów obu płci chciałoby funkcjonować w partnerskim modelu rodziny.

Słowa kluczowe: rodzina, małżeństwo, związek partnerski, przemiany rodziny, młodzi dorośli

Abstract

The article is devoted to the preferences of young adults regarding the type of marriage/partnership they want to enter into in the future and the model of the reproductive family. During the research procedure, attention was paid to the following issues: expected type of marriage/partnership due to the selection of spouses/partners; expected type of marriage depending on the spouses' place of residence after marriage; expected family model. The research covered 190 people in early adulthood, i.e. aged 18–19. The research used the diagnostic survey method and survey technique. The research results showed that most respondents supported educational homogamy between spouses or partners. They would also like there to be a small age difference between themselves and their spouse/partner. The vast majority of surveyed women and men would like to create a neolocal marriage in the future. Most representatives of both sexes would like to function in a family partnership model.

Key words: family, marriage, partnership, family changes, young adults

Wprowadzenie

Model rodziny na przestrzeni wieków ulegał przeobrażeniom, zmieniała się jej rola oraz hierarchia wartości. Przemiana rodziny nie nastąpiła z dnia na dzień, już od bardzo dawna każde pokolenie wносиło do niej jakiejś zmiany. Nie można określić jednej konkretnej przyczyny, która doprowadziła do przemiany modelu rodziny. Na ten proces miało wpływ wiele czynników, do których można zaliczyć zarówno zmiany ustrojowe państwa, zwłaszcza w okresie transformacji

po 1989 roku, jak i cechy osobowościowe poszczególnych członków społeczeństwa.

Zbigniew Tyszka (2002, s. 20) wyraża pogląd, że „rodzina jest kategorią historyczną, zmieniającą się z upływem czasu, w zależności od epoki. Zmian tych nie możemy uważać za spontaniczne; ich ostateczne źródło nie tkwi w wewnętrznych immanentnych impulsach życia rodzinnego. Siłą napędową zmian rodzin w skali nie indywidualnej są procesy społeczne rozgrywające się w szerszych, ponadrodzinnych strukturach, a w «ostatecznej instancji» procesy społeczno-ekonomiczne i kulturowe zachodzące w ramach całego społeczeństwa”.

Zdaniem Janusza Żarnowskiego (2005, s. 45) „śledząc przemiany rodziny, w tym m.in. ograniczenie liczby urodzeń i liczby dzieci w rodzinie, nie możemy abstrahować od wpływu kryzysów gospodarczych, przede wszystkim zaś strukturalnego kryzysu systemu kapitalistycznego na przełomie lat 20. i 30. Powstaje bowiem pytanie, które zjawiska w kształtowaniu rodzin wynikały z przyczyn koniunkturalnych, a które z długookresowych tendencji i procesów, tak demograficznych, jak i społeczno-kulturowych”.

Wpływ na przemianę modelu rodziny mają również poprawiające się warunki życia, rozpowszechnianie się oddziaływania mediów na człowieka oraz dążenie kobiet do aktywności zawodowej. „Wzrost aktywności zawodowej kobiet w Europie spowodował, że tradycyjny model rodziny, w którym mężczyzna jest nadal odpowiedzialny za jej materialne utrzymanie, natomiast kobieta za opiekę nad domem i dziećmi, przestał wystarczać jako koncepcja określająca społeczne role kobiet i mężczyzn w kontekście aktywności w rodzinie i poza rodziną. Mimo coraz większego stopnia ich zaangażowania na rynku pracy, podejście do podziału obowiązków rodzinnych i zawodowych między oboje rodziców zmieniało się bardzo powoli” (Kotowska 2005, s. 69).

Istotnym czynnikiem, który ma wpływ na przemiany obyczajów życia rodzinnego, jest coraz silniejsze dążenie kobiet do wyższego wykształcenia, które daje im poczucie pewności oraz spełnienie. „Najwięcej przemian w rodzinach spowodowało i nadal powoduje równorzędne z mężczyznami kształcenie kobiet. [...] Kobieta współczesna choćby tylko ze średnim poziomem wykształcenia jest zupełnie inną żoną, matką czy babką niż jej rówieśnica żyjąca, powiedzmy, na początku

XX wieku. [...] Wykształcenie daje bowiem człowiekowi więcej niż tylko niezależność zawodowo-materialną, wpływa także na jego role i relacje rodzinne” (Dąbrowska 2005, s. 5).

Zdaniem Agnieszki Regulskiej (2011, s. 241–242) na przemiany współczesnej rodziny mają wpływ zarówno procesy społeczne z okresów minionych, jak również czynniki wiążące się z zachodzącymi aktualnie przeobrażeniami kulturowymi, ustrojowymi czy gospodarczymi. Wśród nich autorka wymienia: rozwój indywidualizmu kosztem wspólnoty rodzinnej; zmniejszenie się roli autorytetu ojca; emancypację kobiet na polu zawodowym, politycznym i społecznym; odejście od kryterium płci w wypełnianiu zadań realizowanych w rodzinie; spadek liczby potomstwa oraz przejmowanie w coraz większym zakresie przez państwo tradycyjnych funkcji rodziny; wzrost pozycji dziecka w rodzinie i społeczeństwie oraz znaczny zakres swobody i niezależności dzieci i młodzieży w rodzinie; duży wpływ mediów na życie indywidualne i wspólnotowe w rodzinie.

Typologia związków małżeńskich i modele małżeństwa

Zarówno w latach poprzednich, jak i współcześnie występują różne typy małżeństw, które są zależne od różnorodnych czynników, jakie je kształtują. Przyjmując jako kryterium podziału trwałość małżeństwa i poziom integracji związku, można wyróżnić cztery typy małżeństw:

- 1) małżeństwo trwale zintegrowane, inaczej idealne,
- 2) małżeństwo trwale zdeintegrowane, inaczej formalne,
- 3) małżeństwo nietrwałe zdeintegrowane, czyli małżeństwo na drodze do rozwodu,
- 4) małżeństwo instrumentalne, inaczej transakcyjne, które może być zarówno trwałe, jak i zintegrowane, ale zawarte zostało dla realizacji celów pozamałżeńskich i/lub pozarodzinnych; może ono stanowić przykrywkę dla odmiennych preferencji seksualnych lub służyć celom komercyjnym, reklamowym itp. (Liberska, Matuszewska 2001, s. 42).

Typ małżeństwa można określić na podstawie liczby osób tworzących związek małżeński. Franciszek Adamski (1984, s. 47) podaje, że

„według tego podstawowego kryterium dzielimy małżeństwa na monogamiczne i poligamiczne, tj. składające się z dwojga lub z większej liczby partnerów. Gdy jeden mężczyzna posiada kilka żon, wówczas związek nazywa się poligenicznym, gdy natomiast jedna kobieta żyje z kilkoma mężczyznami – poliandrycznym”.

W literaturze przedmiotu oprócz związków monogamicznych i poligamicznych pojawia się także trzecia forma małżeństwa, jaką jest małżeństwo grupowe – związek kilku kobiet z kilkoma mężczyznami (Leszczyński, Snarski 2007, s. 11). Małżeństwo grupowe polega na „społecznie akceptowanym, zbiorowym partnerstwie osób uprawnionych do podejmowania współżycia seksualnego, z tym że każda ze stron związku (męska i żeńska) jest reprezentowana przynajmniej przez dwie osoby [...]. Małżeństwo grupowe odpowiada wzorom i zasadom doboru partnerów uznawanym przez szersze otoczenie społeczne” (Olechnicki, Załęcki 2004, s. 120).

Najbardziej powszechną formą małżeńską jest nadmieniona monogamia. Utożsamia się z nią największa liczba ludzi. Charakterystyczną cechą monogamii jest prostota takiego związku, mianowicie dwoje dorosłych, oraz jej kompromisowa forma. Kompromis ten dotyczy przede wszystkim sfery erotyczno-przyjemnościowej. Mężczyzna decyduje się na kontakt z jedną kobietą oraz na poświęcenie swych zasobów na dzieci poczęte w takim kontakcie. Z kolei kobieta wyrzeka się kontaktów z innymi mężczyznami, przez co współmałżonek ma gwarancję łożenia na swoje, a nie cudze dziecko (Jabłoński, Ostasz 2001, s. 202–204).

Zakres wyboru współmałżonka również jest czynnikiem, który określa typ małżeństwa. Mówimy wówczas o małżeństwie endogamicznym, które jest zawierane w ramach własnej zbiorowości, i małżeństwie egzogamicznym, zawieranym między partnerami należącymi do różnych grup terytorialnych czy społecznych (Adamski 2004, s. 45).

Ze względu na miejsce zamieszkania małżonków po ślubie można wyróżnić małżeństwa patrylokalne, matrylokalne i neolokalne. Małżeństwa patrylokalne cechuje to, że małżonkowie po ślubie przenoszą się i żyją z najbliższą rodziną męża. Jeśli zaś nowo zaślubiona para przenosi się i żyje z najbliższą rodziną żony, to wtedy tworzy małżeństwo matrylokalne. Dla małżeństwa neolokalnego charakterystyczne jest samodzielne prowadzenie przez nowo zaślubioną parę małżeńską

gospodarstwa domowego, niezależnie od swoich krewnych (Olechnicki, Załęcki 2004, s. 120–121).

Podobnie jest z dziedziczeniem nazwiska lub majątku. W sytuacji, kiedy dziedziczenie następuje po ojcu, występuje małżeństwo patrylinearne. Natomiast gdy dziedziczenie jest w linii matki, to jest to małżeństwo matrylinearne (Adamski 2004, s. 426).

Ważnym czynnikiem, który wpływa na typ powstałego związku małżeńskiego, jest hierarchia władzy i autorytetu współmałżonków. Małżeństwo matriarchalne jest wtedy, gdy władzę w domu sprawuje żona i to ona ma największy autorytet, natomiast jeśli jest odwrotnie, mamy do czynienia z małżeństwem patriarchalnym (tamże). Manuel Castells, na którego powołuje się Wielisława Warzywoda-Kruszyńska (2004, s. 14), wyraża pogląd, że „patriarchalizm stanowi strukturę konstytutywną dla wszystkich społeczeństw. Charakteryzuje go instytucjonalnie wymuszana władza mężczyzn nad kobietami i ich dziećmi w rodzinie. Żeby władza ta mogła być wykonywana, patriarchalizm musi przenikać całą organizację społeczeństwa, od produkcji i konsumpcji do polityki, prawa i kultury”.

Zdaniem Iwony Janickiej (2002, s. 9) podczas tworzenia się związków małżeńskich można dostrzec tendencję do realizowania jednego z trzech powszechnych modeli małżeństwa, tj. modelu tradycyjnego, modelu egalitarno-partnerskiego lub modelu dwu-karier.

Według pierwszego modelu, tradycyjnego, zadania i role są dobierane odpowiednio do płci. Mężczyzna jest głową i żywicielem rodziny, ma w niej największy autorytet. Z kolei rolą kobiety jest zajmowanie się domem, wychowanie dzieci i troska o męża (Sztompka 2004, s. 65). Mężczyzna w tym modelu ma możliwość podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych i tym samym ciągłego rozwoju. Wzmacnia on swoją pozycję zawodową na rynku pracy. Daje mu to zadowolenie, poczucie spełnienia i wzrost kompetencji społecznych, które według założeń modelu rodziny tradycyjnej oddziałują pozytywnie na życie małżeńsko-rodzinne (Różańska-Kowal 2008, s. 369). Kobieta funkcjonująca w społecznej roli matki i żony ma możliwość pełnego zaangażowania się w swoje obowiązki, ponieważ nie musi martwić się o finansowe zaplecze, które zapewnia mężczyzna. Kobieta z racji swoich ekspresyjnych

cech i naturalnych instynktów ma otoczyć dzieci należytą opieką. Ma również dawać wsparcie potomstwu i mężowi (Giddens 2004, s. 45).

Współcześnie małżeństwa mniej więcej w równym stopniu dzielą się obowiązkami domowymi oraz opieką nad dziećmi, jak również mają równą władzę i autorytet. Sytuacja ta wykreowała typ małżeństwa zwany egalitarnym. „Model egalitarny oparty jest na braku dominacji któregośkolwiek z małżonków i braku specjalizacji ról. [...] Klasyfikacja ta dotyczy związków pracujących rodziców, a kryterium podziału jest odpowiedzialność małżonków za prace domowe oraz udział w nich obojga partnerów” (Ostrouch-Kamińska 2011, s. 46). Charakter pożycia małżeńskiego w małżeństwie egalitarno-partnerskim jest znacznie mniej zinstytucjonalizowany niż w tradycyjnym modelu rodziny. Wzrasta znaczenie potrzeb i osobistych pragnień małżonków, co prowadzi do indywidualizacji. Ten rodzaj partnerstwa wpływa na budowanie relacji opartej przede wszystkim na komunikacji, która stanowi jeden z kluczowych czynników warunkujących powodzenie małżeńskiej relacji (Piotrowska 2011, s. 469–470).

Modelem związku małżeńskiego coraz częściej dostrzeganym w obecnej rzeczywistości jest model małżeństwa dwu-karier. „Chodzi w tym wypadku przede wszystkim o karierę zawodową realizowaną przez obojgu małżonków w warunkach konkurencyjnego rynku pracy i konkurencyjnych form zatrudnienia” (Rostowski, Rostowska 2005, s. 236). Można wyróżnić trzy typy małżeństw dwu-karier: małżeństwa, w których można dostrzec tradycyjny podział ról związanych z płcią, gdzie jednak większe znaczenie ma praca zawodowa męża; małżeństwa, gdzie można dostrzec elementy małżeństwa dwu-karier, w których to żona zarabia więcej niż mąż; małżeństwa, w których praca zawodowa małżonków, jak i ich obowiązki domowe traktowane są na równi (Bieńko 2012, s. 73).

Podstawy metodologiczne badań własnych

Przedmiotem badań uczyniono preferencje młodych dorosłych dotyczące planowanego typu małżeństwa/związku partnerskiego oraz modelu rodziny prokreacyjnej. Celem badań było poznanie oczekiwań młodych

dorosłych wobec typu małżeństwa/związku partnerskiego, jaki chcą stworzyć w przyszłości, oraz modelu rodziny prokreacyjnej. W projekcie badawczym zwrócono uwagę na następujące zagadnienia: oczekiwany typ małżeństwa/związku partnerskiego ze względu na dobór małżonków/partnerów; oczekiwany typ małżeństwa ze względu na miejsce zamieszkania małżonków po ślubie; oczekiwany model rodziny.

Badaniami objęto 190 osób w okresie wczesnej dorosłości, tj. w wieku 18–19 lat (Miś 2000, s. 52–53). W tym okresie młody człowiek definiuje swoje aspiracje i próbuje je wcielić w życie m.in. poprzez związki z dorosłymi. Poważnie zatem traktuje drugą płę (tamże, s. 52). Jest to czas, w którym część młodych dorosłych snuje już plany dotyczące ich przyszłości, w tym życia małżeńsko-rodzinnego. Ponadto 18–19-latkowie mają już swoje przemyślenia dotyczące życia rodzinnego, wynikające chociażby z obserwacji swoich rodzin i rodzin, w których wychowują się ich rówieśnicy.

Badania, którymi objęto uczniów klas maturalnych ze szkół na terenie województwa łódzkiego, trwały od września do grudnia 2023 roku. Zaprezentowane w artykule wyniki badań są częścią projektu badawczego pt. „Małżeństwo w wyobrażeniach młodych dorosłych”. Aby poznać oczekiwania młodych dorosłych wobec typu małżeństwa/związku partnerskiego i modelu rodziny prokreacyjnej, zadano trzy pytania zamknięte dotyczące wyżej wymienionego zagadnienia. Wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Z repertuaru technik badawczych wybrano technikę ankiety. Na potrzeby badań opracowano narzędzie badawcze – kwestionariusz ankiety dla dorastających „Małżeństwo w wyobrażeniach młodych dorosłych: Oczekiwania młodych dorosłych wobec typu małżeństwa/związku partnerskiego i modelu rodziny prokreacyjnej”.

Analizę statystyczną mającą na celu sprawdzenie zależności między zmiennymi wykonano testem chi-kwadrat (χ^2). Obliczenia wykonano w programie PqStat (wersja 1.6.8).

Charakterystyka grupy badanej młodzieży

W badaniu wzięło udział 190 młodych dorosłych prezentujących pełen przekrój społeczny pod względem istotnych cech stratyfikacyjnych.

Tabela 1. Płeć badanych

Płeć badanych	N	%
Kobieta	91	47,9
Mężczyzna	99	52,1
Ogółem	190	100,0

Źródło: badania własne.

W postępowaniu badawczym wzięło udział niemal tyle samo kobiet (47,9%), co mężczyzn (52,1%) (tabela 1).

Tabela 2. Forma życia osobistego preferowana w przyszłości przez badanych

Preferowana forma życia osobistego w przyszłości	Kobieta		Mężczyzna		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Związek małżeński	75	82,4	80	80,8	155	81,6
Związek nieformalny (bez ślubu)	16	17,6	19	19,2	35	18,4
Ogółem	91	100,0	99	100,0	190	100,0

Źródło: badania własne.

Wyniki badań dowodzą, że blisko 83% kobiet (82,4%) wyraża chęć zawarcia w przyszłości związku małżeńskiego. Wśród mężczyzn odsetek ten był zbliżony – wyniósł 80,8%. We współczesnej obyczajowości, obok rodziny w ujęciu tradycyjnym, pojawiają się różne inne alternatywne formy życia rodzinnego. Jedną z alternatyw wobec

zinstytucjonalizowanego małżeństwa i rodziny jest związek nieformalny. Co ciekawe, wskazało na nią niewielu badanych. Ten model relacji partnerskich jest bliski 17,6% kobietom i niewielu więcej mężczyznom (19,2%) (tabela 2).

Tabela 3. Stosunek badanych do wiary

Stosunek badanych do wiary	N	%
Głęboko wierzący i praktykujący systematycznie	23	12,1
Wierzący i praktykujący rzadko/niesystematycznie	61	32,1
Wierzący, lecz niepraktykujący	73	38,4
Niewierzący	33	17,4
Ogółem	190	100,0

Źródło: badania własne.

Niewielki odsetek badanych (17,4%) to osoby niewierzące. Pozostali ankietowani wyrazili pogląd, że są wierzący, przy czym tylko 12,1% zadeklarowało głęboką wiarę i systematyczne uczestnictwo w życiu Kościoła. Znacznie więcej respondentów to osoby wierzące, lecz niepraktykujące (38,4%) oraz wierzące i praktykujące rzadko/niesystematycznie (32,1%) (tabela 3).

Tabela 4. Miejsce zamieszkania badanych

Miejsce zamieszkania badanych	N	%
Miasto	102	53,7
Wieś	88	46,3
Ogółem	190	100,0

Źródło: badania własne.

Ponad połowa ankietowanych (53,7%) to mieszkańcy miasta. Pozostali respondenci (46,3%) mieszkają na wsi (tabela 4).

Tabela 5. Struktura rodziny, z której pochodzą badani

Struktura rodziny generacyjnej badanych	N	%
Rodzina pełna		
Rodzina naturalna	163	85,8
Rodzina zrekonstruowana	6	3,1
Rodzina adopcyjna	–	–
Rodzina niepełna		
Rodzina sieroca	3	1,6
Rodzina półsieroca	6	3,2
Rodzina rozbita	10	5,3
Rodzina samodzielnych osób	2	1,0
Ogółem	190	100,0

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość badanych wychowuje się w rodzinie pełnej, w tym aż 85,8% w rodzinie naturalnej. Znikomy odsetek respondentów (3,1%) wskazał na rodzinę zrekonstruowaną. Dla żadnego badanego środowiskiem wychowawczym nie jest rodzina adopcyjna. Część dorastających wychowuje się w rodzinie niepełnej, w tym najwięcej w rodzinie rozbitej (5,3%). Rodzinę półsierocą zaznaczyło 3,2% badanych. Trzech ankietowanych jest wychowywanych przez dziadków bądź krewnych, a dwóch przez samodzielnych rodziców (tabela 5).

Tabela 6. Posiadanie przez badanych sympatii

Posiadanie przez badanych sympatii	N	%
Mam dziewczynę/chłopaka	83	43,7
Obecnie nie mam dziewczyny/chłopaka, ale kiedyś miałem/am	51	26,8
Jeszcze nie miałem/am dziewczyny/chłopaka	56	29,5
Ogółem	190	100,0

Źródło: badania własne.

Najwięcej dorastających, gdyż 43,7%, zadeklarowało posiadanie sympatii. W trakcie przeprowadzania badań 26,8% respondentów nie miało partnera, ale kiedyś funkcjonowali w relacji intymno-uczuciowej. Do braku jej doświadczenia przyznało się 29,5% ankietowanych (tabela 6).

Wyniki badań

Wybór współmałżonka czy współpartnera jest jedną z najtrudniejszych i najbardziej odpowiedzialnych decyzji człowieka. Może on zależeć od wielu czynników, takich jak atrakcyjność fizyczna, charakter, stanowisko społeczne czy sytuacja finansowa. Na wybór ten rzutują, ukształtowane na bazie doświadczeń człowieka, oczekiwania związane z partnerem. Znaczącą rolę odgrywają tu wzory osobowe rodziców, wzory pełnionych przez nich ról i wartości uznawane w rodzinie generacyjnej.

Najważniejszymi punktami odniesienia w doborze małżeńskim są rasa i przynależność etniczna, dopiero później identyfikacja klasowa czy zawód (Domański, Przybysz 2007, s. 19). Warzywoda-Kruszyńska (1999, s. 159) wymienia jeszcze religię, status społeczno-ekonomiczny oraz wykształcenie jako punkty także wyznaczające ramy, w obrębie których jednostki dokonują wyboru przyszłego małżonka, podkreślając jednocześnie zakaz zawierania małżeństw między osobami zbyt blisko spokrewnionymi.

Zawieranie małżeństw między reprezentantami tych samych kategorii określane jest mianem homogamii małżeńskiej. Zatem homogamia małżeńska oznacza skłonność do wstępowania w związki małżeńskie między osobami o podobnym pochodzeniu etnicznym, narodowości, religii, poziomie wykształcenia bądź statusie społecznym. Im większe podobieństwo, tym większa homogamia. Z kolei hipergamia oznacza skłonność do poszukiwania małżonka w kategoriach i grupach usytuowanych w hierarchii społecznej wyżej od własnej. Skłonności takie wykazują przede wszystkim kobiety. Interpretuje się to jako potwierdzenie tezy głoszącej, że małżeństwo jest dla kobiet kanałem awansu w hierarchii statusu (Brzozowska 2015, s. 9). Obserwowanym wzorem

doboru w pary, oprócz homogamii i hipergamii, jest także dobór losowy, który sugeruje brak znaczenia danej cechy przy doborze partnerskim (Połujńska 2009, s. 46).

Tabela 7. Płeć badanych a preferowany przez nich w przyszłości typ małżeństwa/związku partnerskiego ze względu na dobór małżonków/partnerów

Preferowany w przyszłości typ małżeństwa/związku partnerskiego ze względu na dobór małżonków/partnerów	Kobieta		Mężczyzna		Wynik testu chi-kwadrat		
	N	%	N	%	χ^2	df	p
Małżeństwo homogamiczne/związek homogamiczny	41	45,0	60	60,6	4,873	2	0,087
Małżeństwo hipergamiczne/związek hipergamiczny	7	7,7	5	5,0			
Dobór losowy	43	47,3	34	34,0			
Ogółem	91	100,0	99	100,0			

N – liczebność; χ^2 – statystyka testu; df – stopnie swobody; p – istotność

Źródło: badania własne.

Wyniki badań dowodzą, że blisko 61% mężczyzn (60,6%) chciałoby stworzyć w przyszłości małżeństwo bądź związek partnerski homogeniczny ze względu na kryterium wieku, wykształcenia i sytuacji finansowej. Zatem oczekują, że ich żona bądź partnerka będzie w takim samym bądź zbliżonym wieku, będzie miała taki sam bądź zbliżony poziom wykształcenia oraz podobną sytuację finansową jak oni. Wśród kobiet odsetek ten jest niższy – wyniósł 45,0%. Nieco więcej kobiet (7,7%) niż mężczyzn (5,0%) optuje za małżeństwem bądź związkiem partnerskim hipergamicznym. O ile kobiety chciałyby, aby ich mąż/partner był od nich starszy, miał wyższy poziom wykształcenia i był lepiej sytuowany materialnie, o tyle mężczyźni chcieliby mieć młodsze od siebie żony/partnerki, z niższym poziomem wykształcenia i mniej zarabiające. Dla blisko połowy kobiet (47,3%) wiek, wykształcenie czy sytuacja finansowa męża/partnera nie mają znaczenia. Z poglądem tym identyfikuje się mniej mężczyzn (34,0%) (tabela 7).

Otrzymany wynik testu ($p < 0,05$) pozwala na potwierdzenie występowania zależności pomiędzy zmiennymi, tj. między płcią badanych a preferowanym przez nich w przyszłości typem małżeństwa/związku partnerskiego ze względu na wiek, wykształcenie i sytuację finansową małżonka/partnera.

Posiadanie mieszkania bądź domu w naszym kraju to synonim bezpieczeństwa i stabilizacji. Jego zakup stanowi otwarcie pewnego etapu w życiu i jest znaczącym krokiem w dorosłość. Kiedy ludzie zawierają związek małżeński we wczesnym okresie dorosłości, najczęściej nie mają możliwości finansowych pozwalających na zakup własnego lokum. Można też przypuszczać, że stosunkowo rzadko zdarza się, aby rodzice kupili młodej parze mieszkanie. W początkowym okresie małżeństwa młodzi małżonkowie najczęściej mieszkają z rodzicami żony bądź męża. Można jednak suponować, że zdecydowana większość z nich chce zamieszkać oddzielnie. Jeśli zakup mieszkania bądź budowa czy kupno domu przekracza ich możliwości finansowe, podejmują decyzję o wynajęciu mieszkania.

Tabela 8. Płeć badanych a preferowany przez nich w przyszłości typ małżeństwa ze względu na miejsce zamieszkania małżonków po ślubie

Preferowany w przyszłości typ małżeństwa ze względu na miejsce zamieszkania małżonków po ślubie	Kobieta		Mężczyzna		Wynik testu chi-kwadrat		
	N	%	N	%	χ^2	df	p
Małżeństwo matrylokalne	1	1,3	4	5,0	3,025	2	0,220
Małżeństwo patrylokalne	2	2,7	5	6,3			
Małżeństwo neolokalne	72	96,0	71	88,7			
Ogółem	75	100,0	80	100,0			

N – liczebność; χ^2 – statystyka testu; df – stopnie swobody; p – istotność

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość ankietowanych wskazała, że chciałaby zamieszkać z przyszłym mężem/przyszłą żoną oddzielnie. Z poglądem

tym identyfikuje się 96% kobiet i niewiele mniej, gdyż 88,7%, mężczyzn. Pozostały niewielki odsetek badanych zadeklarował chęć zamieszkania z rodzicami żony (1,3% kobiet i 5,0% mężczyzn) bądź z rodzicami męża (2,7% kobiet i 6,3% mężczyzn) (tabela 8).

Otrzymany wynik testu ($p > 0,05$) nie pozwala na potwierdzenie występowania zależności między zmiennymi, tj. między płcią badanych a preferowanym przez nich w przyszłości typem małżeństwa ze względu na miejsce zamieszkania małżonków po ślubie.

Tabela 9. Płeć badanych a preferowany przez nich w przyszłości typ małżeństwa ze względu na dominującą władzę w rodzinie

Preferowany w przyszłości typ małżeństwa ze względu na dominującą władzę w rodzinie	Kobieta		Mężczyzna		Wynik testu chi-kwadrat		
	N	%	N	%	χ^2	df	p
Małżeństwo matriarchalne	2	2,7	2	2,5	15,266	2	<0,001
Małżeństwo patriarchalne	2	2,7	23	28,8			
Małżeństwo egalitarne	71	94,6	55	68,7			
Ogółem	75	100,0	80	100,0			

N – liczebność; χ^2 – statystyka testu; df – stopnie swobody; p – istotność

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość kobiet (94,6%) preferowałaby życie w egalitarnym związku małżeńskim, tj. takim, w którym nie ma dominacji któregoś z małżonków. Z taką wizją życia małżeńskiego utożsamia się mniej mężczyzn (68,7%). Z kolei zdecydowanie więcej mężczyzn (28,8%) niż kobiet (2,7%) chciałoby funkcjonować w małżeństwie patriarchalnym, tj. takim, w którym władzę w domu sprawuje mąż i to on ma największy autorytet. Zwolennikami małżeństwa matriarchalnego, tj. takiego, w którym władzę w domu sprawuje żona i to ona ma największy autorytet, jest tyle samo kobiet i mężczyzn (odpowiednio: 2,7% i 2,5%) (tabela 9).

Otrzymany wynik testu ($p < 0,05$) pozwala na potwierdzenie występowania zależności między zmiennymi, tj. między płcią badanych

a preferowanym przez nich w przyszłości typem małżeństwa ze względu na dominującą władzę w rodzinie.

Tabela 10. Struktura rodziny generacyjnej badanych a preferowany przez nich w przyszłości typ małżeństwa ze względu na dominującą władzę w rodzinie

Preferowany w przyszłości typ małżeństwa ze względu na dominującą władzę w rodzinie	Rodzina pełna		Rodzina niepełna		Wynik testu chi-kwadrat		
	N	%	N	%	χ^2	df	p
Małżeństwo matriarchalne	10	5,9	1	4,8	0,946	2	0,623
Małżeństwo patriarchalne	29	17,2	3	14,3			
Małżeństwo egalitarne	130	76,9	17	80,9			
Ogółem	169	100,0	21	100,0			

N – liczebność; χ^2 – statystyka testu; df – stopnie swobody; p – istotność

Źródło: badania własne.

Większość respondentów wychowujących się w rodzinie o pełnej strukturze i w rodzinie niepełnej (odpowiednio: 76,9% i 80,9%) chciałaby w przyszłości stworzyć małżeństwo egalitarne. Porównywalny odsetek badanych z wyżej podanych rodzin chciałby funkcjonować w małżeństwie matriarchalnym bądź patriarchalnym (tabela 10).

Otrzymany wynik testu ($p > 0,05$) nie pozwala na potwierdzenie występowania zależności pomiędzy zmiennymi, tj. między strukturą rodziny generacyjnej badanych a preferowanym przez nich w przyszłości typem małżeństwa ze względu na dominującą władzę w rodzinie.

W związku ze zmianami, jakie zachodzą w społeczeństwie, zmienia się również model małżeństwa. Na jego kształtowanie miało wpływ wiele czynników. Każda intymna relacja między kobietą a mężczyzną ma związek z konfrontacją wzorców, zasad, potrzeb, ideałów, poglądów i oczekiwań odnoszących się do tego, jak każda ze stron widzi funkcjonowanie relacji. Kluczowe w tym obszarze są z pewnością wzorce i ideały pochodzące z rodziny generacyjnej każdej ze stron

związku. Im bardziej są one symetryczne i spójne, tym większa szansa na to, że para stworzy model małżeństwa, który będzie satysfakcjonujący dla każdej ze stron. Szybciej też nastąpi proces przystosowania do siebie. Ważnym czynnikiem w kształtowaniu modelu małżeństwa jest również aktywność zawodowa pary. Jeżeli jest ona względnie podobna, to oczekiwania związane z wypełnianiem obowiązków domowych powinny być spójne. Należy też zwrócić uwagę na fakt, że model małżeństwa może zagrażać jego integracji. Dzieje się tak wtedy, gdy jest on sztywny i niepodważalny. W czasie trwania małżeństwa powinien on się adaptować do aktualnej sytuacji w związku, do potrzeb i oczekiwań partnerów (Beck 1996, s. 34).

Analiza wewnątrzrodzinnych relacji w kategorii władzy społecznej i podziału obowiązków domowych pozwala wyróżnić następujące modele rodziny:

- 1) tradycyjny, w którym mężczyzna jest głównym żywicielem rodziny (pracuje zawodowo), a kobieta zajmuje się domem i opieką nad dziećmi,
- 2) partnerski (egalitarny), w którym mężczyzna i kobieta pracują zawodowo i w równym stopniu dzielą między siebie obowiązki domowe i rodzinne,
- 3) z podwójnym obciążeniem kobiet, w którym mężczyzna i kobieta pracują zawodowo, ale odpowiedzialność za obowiązki domowe i rodzinne spada przede wszystkim na kobietę,
- 4) nieproporcjonalny męski, w którym zarówno kobieta, jak i mężczyzna pracują zawodowo, partnerka poświęca więcej czasu na pracę zawodową, a partner – oprócz pracy zawodowej – zajmuje się również prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci,
- 5) odwrócony, w którym jedynie kobieta jest aktywna zawodowo, a mężczyzna zajmuje się prowadzeniem domu, wychowywaniem dzieci (Lisowska 2008, s. 105–106).

W postępowaniu badawczym podjęto próbę ukazania zależności między płcią badanych a preferowanym przez nich w przyszłości modelem rodziny.

Tabela 11. Płeć badanych a model rodziny, jaki chcieliby stworzyć w przyszłości

Model rodziny, jaki chcieliby w przyszłości stworzyć badani	Kobieta		Mężczyzna		Wynik testu chi-kwadrat		
	N	%	N	%	χ^2	df	p
Model tradycyjny	4	4,4	14	14,2	15,153	3	0,001
Model mieszany	6	6,6	20	20,2			
Model partnerski	81	89,0	64	64,6			
Model odwrócony	0	0	1	1,0			
Ogółem	91	100,0	99	100,0			

N – liczebność; χ^2 – statystyka testu; df – stopnie swobody; p – istotność

Źródło: badania własne.

Blisko 90% (89,0%) kobiet chciałoby w przyszłości stworzyć model rodziny opierający się na partnerstwie rozumianym jako wykonywanie pracy zawodowej przez oboje małżonków/partnerów i zajmowanie się przez nich w równym stopniu domem i dziećmi. Taką wizję życia rodzinnego ma mniej mężczyzn (64,6%). Jedna piąta mężczyzn (20,2%) preferowałaby mieszany model rodziny, w którym oboje małżonkowie/partnerzy pracują, ale w prowadzenie domu i wychowywanie dzieci zaangażowana jest głównie kobieta. Za takim modelem rodziny opowiedziało się trzykrotnie mniej kobiet (6,6%). Tradycyjny wariant rodziny, tj. taki, w którym tylko mąż/partner pracuje zawodowo, a kobieta zajmuje się prowadzeniem domu i wychowywaniem dzieci, ma zwolenników wśród niewielkiego odsetka badanych, w tym wśród 14,2% mężczyzn i blisko trzykrotnie mniej kobiet (4,4%). Tylko jeden mężczyzna optuje za modelem odwróconym. W takim modelu rodziny jedynie żona/partnerka pracuje zawodowo, zarabiając wystarczająco na zaspokojenie potrzeb rodziny, natomiast mąż/partner zajmuje się prowadzeniem domu i wychowaniem dzieci (tabela 11).

Otrzymany wynik testu ($p < 0,05$) pozwala na potwierdzenie występowania zależności między zmiennymi, tj. między płcią badanych a modelem rodziny, jaki chcieliby stworzyć w przyszłości.

Wnioski

Najwięcej ankietowanych (45,0% kobiet i 60,6% mężczyzn) wyraziło pogląd, że chciałoby, aby ich małżonek/partner miał taki sam poziom wykształcenia jak oni bądź zbliżony. Mowa tu o homogamii edukacyjnej. Zatem wyniki badań własnych korelują z poglądem Henryka Domańskiego i Dariusza Przybysza (2005, s. 74), według których w doborze małżonków występuje wyraźna tendencja do wspomnianej homogamii. Tendencja ta daje o sobie znać w postaci skokowego wzrostu szans na zawarcie związku w miarę zmniejszania się różnic między poziomami wykształcenia partnerów.

Można sformułować pogląd, że dobrze jest, jeśli osoby tworzące związek małżeński czy partnerski mają podobne wykształcenie. Znaczne różnice w tej kwestii mogą powodować problemy w rozwiązywaniu spraw praktycznego życia rodzinnego i małżeńskiego. Załatwianie różnego rodzaju spraw urzędowych, kształcenie i nauczanie dzieci, podjęcie pracy zawodowej w obecnych czasach bez odpowiedniego wykształcenia jest utrudnione. Ponadto jednym z tzw. obszarów konfliktowych w małżeństwie czy związku są konflikty wynikające z różnicy poziomu intelektualnego partnerów. Na tym tle może dochodzić do nieporozumień. Różnica w wykształceniu, a co za tym idzie różnica w pozycji zawodowej partnerów może prowadzić do kompleksów jednego z nich bądź do rywalizacji między nimi.

Podany wyżej odsetek mężczyzn i kobiet chciałby, aby małżonek czy partner był w zbliżonym do nich wieku. Można to uznać za dobrą prognozę, ponieważ z badań wynika, że małżeństwa, w których mąż jest znacznie starszy bądź młodszy od żony, są bardziej podatne na niepowodzenia. Jednak, jak stwierdza Jan Rostowski, „nie należy przeceniać roli podobieństwa wieku w odniesieniu do jakości związku małżeńskiego. Chociaż jest faktem, że pary małżeńskie w równym wieku lub z nieznaczną różnicą wieku są lepiej przystosowane, a zatem bardziej zadowolone, aniżeli pary, u których różnice wieku są znacznie większe czy wprost skrajne” (Rostowski 1987, s. 99).

Hipergamia małżeńska bądź partnerska byłaby bliska niewielkiemu odsetkowi respondentów (7,7% kobiet i 5,0% mężczyzn), przy czym

kobiety chciałyby poślubić mężczyzn, bądź stworzyć z nimi związek partnerski, dorównujących im lub przewyższających wykształceniem i sytuacją finansową. Wyjaśnienie tego stanu rzeczy można odnaleźć w poglądzie Zbigniewa Lwa-Starowicza (1999, s. 37), według którego kobieta wnosi do związku biologicznie więcej niż mężczyzna, ponieważ rodzi i wychowuje dzieci, natomiast od swojego partnera oczekuje finansowego zabezpieczenia. Mężczyzna postępuje zgodnie z biologicznym nakazem, według którego młoda i urodziwa kobieta jest lepsza do reprodukcji.

Zdecydowana większość badanych kobiet i mężczyzn chciałaby w przyszłości tworzyć małżeństwo neolokalne. Na zalety oddzielnego mieszkania pary, tj. bez rodziców, wskazują wyniki badań Doroty Ruszkiewicz (2019, s. 56–64). Autorka przeprowadziła wywiad indywidualny pogłębiony z 31 kobietami w wieku 34–42 lata, które prowadziły z mężem/partnerem samodzielne gospodarstwo domowe. Zaletą oddzielnego zamieszkania, na którą wskazały rozmówczynie, było poczucie swobody przejawiające się w nieskrępowanym życiu seksualnym, możliwości przyjmowania gości niezależnie od pory dnia oraz kierowanie się tylko swoimi gustami i preferencjami w takich sytuacjach życiowych jak remont mieszkania, wygląd podwórza czy ogrodu bądź spędzanie czasu wolnego. W repertuarze walorów zamieszkania neolokalnego znalazło się również samodzielne rozwiązywanie problemów małżeńskich czy partnerskich. Szczególnie mocno zaakcentowano fakt braku udziału rodziców w tym obszarze. Kobiety, które nie mieszkają pod jednym dachem ze swoimi matkami czy teściami, mogły też poczuć się jak pełnoprawne gospodynie domowe. Ta rola społeczna daje im poczucie, że tworzą dom i życie w nim według swojego pomysłu.

Wyniki badań własnych dowiodły, że najwięcej reprezentantów obu płci (89,0% kobiet i 64,6% mężczyzn) chciałoby funkcjonować w partnerskim modelu rodziny. Badania CBOS z 2020 roku również wskazały, że partnerski model rodziny wybrało najwięcej, gdyż niemal $\frac{3}{5}$ dorosłych Polaków (58%). Drugie miejsce, zarówno w badaniach własnych (6,6% kobiet i 20,2% mężczyzn), jak i badaniach CBOS (20%), zajął mieszany model rodziny. Na tradycyjny model rodziny wskazał porównywalny odsetek ankietowanych z badań własnych (18,6%) i badań CBOS (14%). Podobnie jak w badaniach własnych (jeden mężczyzna),

tak i w badaniach CBOS (jedna na sto osób) najmniej zwolenników ma odwrócony model rodziny (Bożewicz 2020, s. 2–3).

W świetle przeprowadzonych badań nasuwają się również pewne wnioski dla praktyki. Należy:

- 1) rozmawiać z młodymi ludźmi na temat małżeństwa/związku partnerskiego, w tym m.in. na temat kryteriów doboru współmałżonka czy partnera, podziału obowiązków domowych czy łączenia pracy zawodowej z życiem rodzinnym,
- 2) poruszać z uczniami zagadnienie alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego,
- 3) pokazywać pozytywny model rodziny, aby młodzież wzrastała w świadomości, że są udane związki małżeńskie czy partnerskie.

Prezentowane w niniejszym opracowaniu treści dotyczą subdyscypliny pedagogicznej, jaką jest pedagogika rodziny. Rozważania zostały osnute na założeniach modelu interdyscyplinarnego, tylko szerokie spektrum poznawcze daje bowiem możliwość zbliżenia się do istoty zagadnienia. W zawartych w artykule analizach można odnaleźć opinie młodych dorosłych na temat preferowanego typu małżeństwa bądź związku partnerskiego. Stanowią one punkt wyjścia do dalszych rozważań na temat kondycji współczesnej rodziny. Problem badawczy jest ważny nie tylko dla życia społecznego, ale również dla życia indywidualnego.

Wyniki badań mogą wykorzystać nauczyciele akademicki prowadzący przedmiot pedagogika społeczna czy pedagogika rodziny i studenci, a także nauczyciele szkół podstawowych i średnich prowadzący przedmiot przystosowanie do życia w rodzinie.

Bibliografia:

- Adamski, F. „Małżeństwo”. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXX wieku*, t. 3, red. T. Pilch, 38–46. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2004.
- Adamski, F. *Socjologia małżeństwa i rodziny*. Warszawa: PWN, 1984.
- Beck, A. T. *Miłość nie wystarczy. Jak rozwiązywać nieporozumienia i konflikty małżeńskie*, tłum. A. Jankowski. Poznań: Media Rodzina, 1996.

- Bieńko, M. „Rozważni i romantyczni małżonkowie, czyli społeczno-kulturowe konstrukty bycia razem”. W: *Wielość spojrzeń na małżeństwo i rodzinę*, red. A. Kwak, M. Bieńko, 61–86. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.
- Bożewicz, M. (oprac.) Komunikat CBOS „Modele życia małżeńskiego Polaków”, nr 157. Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, 2020.
- Brzozowska, A. *Dobór małżeński i integracja imigrantów w małżeństwach mieszanym – stan badań*. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, 2015, www.migracje.uw.edu.pl.
- Dąbrowska, Z. 2005. „Istotne przemiany w życiu małżeńsko-rodzinnym”. *Małżeństwo i Rodzina* 1–2: 3–7.
- Domański, H., Przybysz, D. 2005. „Homogamia edukacyjna małżonków w krajach europejskich”. *Studia Socjologiczne* 4: 69–86.
- Domański, H., Przybysz, D. *Homogamia małżeńska a hierarchie społeczne*. Warszawa: IFiS PAN, 2007.
- Giddens, A. *Socjologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.
- Jabłoński, D., Ostasz, L. *Zarys wiedzy o rodzinie, małżeństwie, kohabitacji i konkubinacie. Perspektywa antropologii kulturowej i ogólnej*. Olsztyn: Wydawnictwo Adiaphora, 2001.
- Janicka, I. 2002. „Przeobrażenia współczesnego małżeństwa”. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Psychologica*, 6: 3–13.
- Kotowska, I. E. „Europejskie modele rodziny w dobie transformacji”. W: *Rodzina – prywatność – intymność. Dzieje rodziny polskiej w kontekście europejskim*, red. D. Kałwa, A. Walaszek, A. Żarnowska, 59–78. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2005.
- Leszczyński, P., Snarski, T. *Wiedza o społeczeństwie*. Gdynia: Wydawnictwo OPERON, 2007.
- Lew-Starowicz, Z. *Słownik encyklopedyczny miłość i seks*. Warszawa: Wydawnictwo Europa, 1999.
- Liberska, H., Matuszewska, M. „Wybrane psychologiczno-społeczne mechanizmy funkcjonowania małżeństw”. W: *Małżeństwo: męskość, kobiecość, miłość, konflikt*, red. H. Liberska, M. Matuszewska, 13–46. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 2001.
- Lisowska, E. *Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*. Warszawa: Szkoła Główna Handlowa, 2008.

- Miś, L. „Ery i fazy rozwoju w życiu człowieka dorosłego w ujęciu Daniela J. Levinsona”. W: *Duchowy rozwój człowieka: fazy życia, osobowość, wiara, religijność: stadialne koncepcje rozwoju w ciągu życia*, red. P. Socha, 45–60. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000.
- Olechnicki, K., Załęcki, P. *Słownik socjologiczny*. Toruń: Wydawnictwo Graffiti BC, 2004.
- Ostrouch-Kamińska, J. *Rodzina partnerska jako relacja współzależnych podmiotów. Studium socjopedagogiczne narracji rodziców przeciążonych rolami*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2011.
- Piotrowska, M. „Porozmawiajmy... O komunikacji w bliskich związkach partnerskich z perspektywy młodych kobiet i mężczyzn – komunikat z badań”. W: *Komunikacja wobec wyzwań współczesności*, red. M. Wawrzak-Chodaczek, I. Jagoszewska, 467–483. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011.
- Połujańska, A. 2009. „Wzory doboru małżeńskiego w Polsce i przyczyny ich powstawania”. *Studia Demograficzne* 2(156): 45–71.
- Regulska, A. 2011. „Przeobrażenia w modelu i funkcjach rodziny na przestrzeni XIX–XX wieku”. *Studia nad Rodziną* 15/1–2(28–29): 235–246.
- Rostowski, J. *Zarys psychologii małżeństwa. Psychologiczne uwarunkowania dobrego związku małżeńskiego*. Warszawa: PWN, 1987.
- Rostowski, J., Rostowska, T. „Małżeństwo – wczoraj, dzisiaj i jutro – w perspektywie psychologicznej”. W: *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania*, red. M. Płopa, 229–242. Elbląg: Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej, 2005.
- Różańska-Kowal, J. „Wpływ komunikacji małżeńskiej i pracy zawodowej na poczucie satysfakcji ze związku w percepcji kobiet i mężczyzn”. W: *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń*, red. L. Golińska, B. Dudek, 367–378. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2008.
- Ruszkiewicz, D. 2019. „Lokalizacja małżeństwa i związku nieformalnego jako walor relacji intymno-uczuciowej tworzonej w okresie średniej dorosłości”. *Pedagogika Rodziny* 9(2), nr 9: 49–67.
- Sztompka, P. *Socjologia: analiza społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2004.
- Tyszką, Z. *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2002.
- Warzywoda-Kruszyńska, W. „Małżeństwo”. W: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, red. Z. Bokszański, 159–164. Warszawa: Oficyna Naukowa, 1999.

- Warzywoda-Kruszyńska, W. „Rodzina w procesie zmian”. W: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski, 13–23. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2004.
- Żarnowski, J. „Rodzina w czasach cywilizacyjnego przyspieszenia: Europa i Polska 1918–1989”. W: *Rodzina – prywatność – intymność. Dzieje rodziny polskiej w kontekście europejskim*, red. D. Kałwa, A. Walaszek, A. Żarnowska, 37–58. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2005.